

DOI <https://doi.org/10.37406/2521-6449/2025-2-13>
УДК 37.018.4

Бачієва Л. О.

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки, методики та менеджменту освіти
Навчально-науковий інститут «Українська інженерно-педагогічна академія»
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
Харків, Україна
E-mail: bachievalarisa@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0188-6638

ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ПРОБЛЕМНИХ СИТУАЦІЙ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ КУХАРІВ ДО РОБОТИ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ

Анотація

У статті висвітлено методологічні засади формування навчальних проблемних ситуацій професійної підготовки кухарів до роботи в екстремальних умовах. Актуальність дослідження зумовлена потребою забезпечення готовності майбутніх фахівців до виконання завдань у середовищах із підвищеними ризиками, обмеженими ресурсами та браком часу, що характерні для воєнних дій, природних і техногенних катастроф та гуманітарних криз. Об'єктом дослідження є професійна підготовка кухарів, предметом – методологічні основи створення навчальних проблемних ситуацій, здатних відтворювати реальні проблеми професійної діяльності.

Метою статті є обґрунтування методологічних вимог і алгоритму формування навчальних проблемних ситуацій, що стимулюють розвиток професійних компетентностей здобувачів освіти. Виокремлено три групи вимог: змістові (відповідність реальним ускладненням діяльності кухаря, орієнтація на один структурний елемент діяльності), структурні (наявність відомого, невідомого та умови суперечності, визначення мети й критеріїв результату) та організаційно-методичні (послідовність дій, когнітивно-психологічний і діяльнісний виміри, рівень участі викладача).

Запропоновано алгоритм побудови навчальної проблемної ситуації, що охоплює п'ять етапів: виявлення проблеми, визначення класифікаційної ознаки, формулювання через дидактичний прийом (несподіваність, конфлікт, невідповідність тощо), уточнення мети та критеріїв результату, перевірка наявності необхідних елементів. На прикладі проблеми «нестабільна кількість споживачів» показано можливість різних навчальних варіантів залежно від дидактичного акценту.

Наукова новизна полягає в уточненні методологічних вимог і пропозиції алгоритму формування навчальних проблемних ситуацій у підготовці кухарів до роботи в екстремальних умовах. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням типології таких ситуацій і створенням моделей для їх практичного застосування.

Ключові слова: професійна підготовка, кухарі, екстремальні умови.

Вступ. Сучасні виклики, зумовлені воєнними діями, природними та техногенними катастрофами, гуманітарними кризами й функціонуванням у складних природних середовищах, актуалізують необхідність якісної підготовки фахівців харчової галузі до роботи в екстремальних умовах. Кухар у таких умовах стає не лише виконавцем технологічних операцій, а й важливим суб'єктом системи життєзабезпечення, від якого залежить здоров'я, працездатність і навіть виживання людей.

У зв'язку з цим особливого значення набуває формування у здобувачів освіти здатності до результативного вирішення проблемних ситуацій, що виникають у процесі професійної діяльності в екстремальних умовах. Ефективним інструментом виступає створення навчальних проблемних ситуацій, які моделюють реальні виробничі виклики та стимулюють розвиток професійних компетентностей майбутніх кухарів.

Крім того, Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) у документі «Майбутнє освіти та навичок 2030 – Концептуальна навчальна рамка» визначає перелік компетентностей, необхідних для успішної самореалізації в майбутньому. Серед них особливе місце займає навичка вирішення проблем, що належить до категорії мислення вищого порядку та визнається однією з ключових для людини 2030 року [9; 10].

Розглянемо праці вітчизняних дослідників, які розкривають ключові поняття нашого дослідження. Узагальнюючи підходи інших науковців, Т. Пятничук розмежовує ключові поняття: проблемна ситуація – це усвідомлене ускладнення, що потребує пошуку нових знань і способів дій; навчальна проблема – її різновид, який суб'єкт приймає до вирішення, спираючись на власні ресурси; проблемне завдання – навчальна проблема з чітко визначеними умовами виконання [5, с. 141]. У праці [7] доведено, що проблемна ситуація набуває навчальної цінності лише тоді, коли містить реальні та значущі ускладнення для здобувачів освіти, адже саме вони забезпечують мотивацію, активність мислення та орієнтацію на пошук нового [7, с. 69]. Аналіз літератури підтверджує доцільність розгляду проблемних ситуацій крізь призму структури діяльності, оскільки саме невідомий елемент визначає характер утруднення та спосіб його подолання. Як зазначає Є. Беляєв [1], залежно від типу невідомого виокремлюють три

групи: ситуації теоретичного характеру (невідомими є закономірності чи положення), ситуації пошуку способу дії (коли мета відома, але спосіб її досягнення потребує відкриття), та ситуації з невідомими умовами дії (переважно пов'язані з формуванням професійних навичок) [1, с. 17]. Спираючись на роботу Г. Богомазової (1989), В. Шуляр наводить класифікацію способів створення проблемних ситуацій, у якій виокремлено сім типів: несподіваність, конфлікт, припущення, спростування, невідповідність, невизначеність і вибір [8, с. 18]. В. Павленко визначає, що проблемна ситуація характеризується наявністю мети та перешкод для її досягнення (дефіцит ресурсів, часу, інформації чи ризики), неочевидністю рішення, потребою в аналізі умов і прийнятті рішень у невизначеному середовищі, а також особистісним включенням фахівця, який мобілізує власні знання й досвід [3; 4]. Н. Ігнатенко розглядає проблемне завдання як пошуково-пізнавальну діяльність, що об'єднує викладача і студентів та спрямована на здобуття нових знань і формування навичок. Процес його вирішення охоплює етапи аналізу ситуації, усвідомлення й формулювання проблеми та пошук її розв'язання [2, с. 82]. О. Трегуб пов'язує проблемне навчання з активними методами (мозковий штурм, метод «Дельфі», ділова гра тощо), розглядаючи їх як засіб активізації пізнавальної діяльності здобувачів і підвищення результативності вирішення проблемних ситуацій [6, с. 40].

Аналіз наукових джерел показує, що проблема формування навчальних проблемних ситуацій в освіті досліджувалася, однак у контексті підготовки кухарів до роботи в екстремальних умовах вона залишається малодослідженою. Це зумовлює потребу у виробленні методологічних основ їх формування, що забезпечуватиме системність, наукову обґрунтованість і практичну спрямованість професійної підготовки.

Мета статті – обґрунтування методологічних засад і алгоритму формування навчальних проблемних ситуацій професійної підготовки кухарів до роботи в екстремальних умовах.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових джерел [1–8] дозволив визначити та узагальнити вимоги до формування навчальних проблемних ситуацій професійної підготовки кухарів до роботи у екстремальних умовах.

На першому етапі наведемо характеристику змістовних вимог. По-перше, змістовні вимоги до навчальних проблемних ситуацій полягають у тому, що їх формулювання повинно відображати практичні або теоретичні ускладнення, які відповідають реальним проблемам професійної діяльності кухаря в екстремальних умовах. Саме завдяки цьому забезпечується їхня прикладна значущість та стимулюється пізнавальна активність здобувачів освіти у пошуку шляхів подолання труднощів.

По-друге, навчальна проблемна ситуація має належати до класифікації проблемних ситуацій, побудованої за елементами структури професійної діяльності. Це означає, що невідомим (джерелом проблеми) може бути лише один структурний компонент – мета, суб'єкт, предмет, засоби, умови, технологія чи продукт діяльності, або ж його окремі характеристики. Такий підхід дає змогу чітко окреслити межі проблеми й спрямувати освітній процес на цілеспрямоване формування професійних умінь.

На другому етапі схарактеризуємо структуру вимоги. По-перше, структурні вимоги до навчальних проблемних ситуацій передбачають їхнє моделювання на основі реальних виробничих проблем із посиленням акцентом на емоційно-когнітивних стимулах здобувачів освіти. Такими стимулами виступають подив, суперечність чи парадокс, що активізують мисленнєву діяльність і спонукають до пошуку шляхів вирішення. Для цього у формулюваннях проблемних ситуацій застосовуються спеціальні дидактичні прийоми, зокрема несподіваність, конфлікт, припущення, спростування, невідповідність, невизначеність чи вибір.

По-друге, навчальна проблемна ситуація має мати чітко окреслену мету та критерії прийнятності результату її вирішення. У межах нашого дослідження такими критеріями виступають: досягнення мети організації харчування в конкретних умовах, забезпечення його безпечності відповідно до санітарно-гігієнічних норм, технологічна обґрунтованість дій кухаря, раціональність використання ресурсів (продуктів, води, енергії, часу) та прийнятність страв для споживачів за смаковими якостями, поживністю й зовнішнім виглядом.

По-третє, навчальна проблемна ситуація має включати три обов'язкові складники: відоме (опорні умови, факти чи дані), невідоме (те, що потребує відкриття або з'ясування) та умову, яка поєднує ці два компоненти й створює пізнавальне утруднення. У випадку професійної підготовки кухарів це означає поєднання відомих умов їхньої діяльності з невідомими, що виникають унаслідок воєнної ситуації.

На третьому етапі схарактеризуємо організаційно-методичні вимоги. По-перше, вирішення навчальної проблемної ситуації має розглядатися як цілісна система дій, що охоплює формулювання завдання, планування діяльності, висунення та перевірку гіпотези, аналіз і обґрунтування способу дії, визначення альтернатив у змінених умовах, формулювання здобувачем власної позиції, попередню оцінку та представлення результатів.

По-друге, воно має здійснюватися у двох взаємодоповнюючих площинах: когнітивно-психологічній (стан пізнавальної напруги, що передбачає виконання операцій аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення) та діяльнісній (усвідомлене ускладнення, подолання якого потребує пошуку нових знань і способів дій).

По-третє, у процесі вирішення навчальної проблемної ситуації необхідно враховувати змінний рівень участі педагога та ступінь самостійності здобувачів освіти – від повного керування викладачем їхньою діяльністю до повної самостійності у формулюванні та вирішенні проблеми.

По-четверте, важливо забезпечити можливість поєднання проблемних ситуацій з активними методами навчання, зокрема «мозковим штурмом», методом «Дельфі», діловою грою, кейс-методом та іншими.

Сформульовані вимоги окреслюють цілісну методологічну основу для формування навчальних проблемних ситуацій у професійній підготовці кухарів до роботи у екстремальних умовах.

Таблиця 1

Приклади застосування прийомів для формулювання навчальної проблемної ситуації

Назва прийому	Формулювання
Несподіваність	Кухар приготував страви за попереднім розрахунком, але раптово з'ясувалося, що кількість споживачів зросла на 30–50 %
Конфлікт	Кухар отримав суперечливі дані: за списком споживачів 80 осіб, але фактично прибуло 120
Припущення	Кухар передбачив, що кількість споживачів може бути більшою, ніж у попередньому розрахунку, однак реальний приріст перевищив очікування
Спростування	Кухар був упевнений, що розрахунок наявних запасів повністю відповідає кількості споживачів, проте під час видачі їжі ця впевненість виявилася хибною
Невідповідність	Кількість наявних страв відповідає лише частині особового складу, тоді як фактична кількість споживачів виявилася значно більшою
Невизначеність	Кухар не має достовірної інформації, скільки саме споживачів буде під час харчування: їх кількість може коливатися в межах 30–50 %
Вибір	Кухар має обрати: або зменшити порції для всіх, або знайти способи збільшити кількість страв за рахунок ресурсів, призначених на інші дні

Наведемо алгоритм, доповнюючи його прикладом, що ілюструє процес розроблення навчальної проблемної ситуації.

Крок 1. Визначення практичних або теоретичних ускладнень, які відображають реальні проблеми професійної діяльності кухаря у екстремальних умовах. Для прикладу обираємо проблему «нестабільна кількість споживачів». На цьому етапі йдеться лише про загальне формулювання проблеми без конкретизації її характеристик чи навчальних акцентів.

Крок 2. Встановлення класифікаційної ознаки проблемної ситуації. У нашому прикладі йдеться про необхідність адаптації стандартної мети. Якщо у звичайних умовах мета передбачає чітко визначену кількість споживачів, то за умов нестабільності виникає потреба у розробленні нової стратегії її досягнення. Отже, дана проблемна ситуація належить до групи «адаптивна мета», що дозволяє однозначно визначити структурний компонент діяльності, який породжує ускладнення.

Крок 3. Уточнення проблемної ситуації за допомогою дидактичних прийомів створення проблемності – несподіваності, конфлікту, припущення, спростування, невідповідності, невизначеності чи вибору. Наприклад: «Кухар готував страви за попереднім розрахунком, але з'ясувалося, що кількість споживачів зросла на 30–50 %». У цьому випадку використано прийом невідповідності, адже запланована кількість їжі не відповідає фактичній потребі. У табл. 1 наведемо приклади формулювання ситуацій із застосуванням різних дидактичних прийомів для створення проблемності.

Цей підхід показує, що одна й та сама практична проблема може бути трансформована у різні навчальні проблемні ситуації залежно від того, який дидактичний прийом акцентовано.

Крок 4. Уточнення формулювання навчальної проблемної ситуації відповідно до мети та визначених критеріїв. Додається акцент на результаті: «Приготованих страв вистачає лише на частину особового складу, тоді як необхідно організувати безпечне й прийнятне харчування для всіх».

Крок 5. Перевірка сформульованої навчальної проблемної ситуації на наявність необхідних ознак: невідоме – як організувати харчування без втрати якості та безпечності; відоме – початковий розрахунок ресурсів для меншої кількості споживачів; умова (суперечність) – наявні ресурси $\neq$ нова потреба у більшій кількості порцій; мета/критерій – забезпечити харчування для всіх, зберігаючи безпечність, технологічність, раціональність використання ресурсів і прийнятність страв.

Таким чином, отримуємо цілісну навчальну проблемну ситуацію, яка відображає реальне ускладнення діяльності кухаря в екстремальних умовах і водночас створює основу для організації навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У статті обґрунтовано методологічні основи формування навчальних проблемних ситуацій у професійній підготовці кухарів до роботи в екстремальних умовах. Визначено три групи вимог – змістовні, структурні та організаційно-методичні, які забезпечують цілісність і практичну спрямованість навчальних проблемних ситуацій. Алгоритм їх побудови дозволяє трансформувати реальні виробничі проблеми у навчальні завдання.

Подальшого опрацювання потребує питання інтеграції навчальних проблемних ситуацій із сучасними активними методами навчання (кейс-метод, симуляційні технології, ділові ігри).

Список використаних джерел

1. Беялник Є. В. Проблема ситуація, як структурна одиниця проблемного навчання. Типи проблемних ситуацій. Навчальна проблема. *Теоретико-методичні засади вивчення сучасної фізики та нанотехнологій у загальноосвітніх та вищих навчальних закладах : матеріали V Всеукраїнської науково-методичної конф.*, м. Суми, 25 листопада 2020 р. Суми, 2020. С. 15–19.
2. Ігнатенко Н. Методика застосування технології проблемного навчання при вивченні історії в школі. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2016. Вип. 2 (39). С. 81–83

3. Павленко В. В. Проблемне навчання: становлення, сутність, перспективи. *Цілі та результати освітніх реформ: українсько-польський діалог : матеріали Міжнародної науково-практичної конф.*, м. Київ, 15–16 травня 2013 р. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. С. 126–134.
4. Павленко В. В., Павленко А. В. Організація проблемного навчання учнів на уроках «Технології». *Формування компетентностей обдарованої особистості в системі позашкільної та вищої освіти*. 2023. Вип. 1. С. 320–334. DOI: <https://doi.org/10.18372/2786-823.1.17514>
5. Пятничук Т. Застосування екоорієнтованої технології проблемного навчання у підготовці майбутніх робітників будівельної галузі. *Професійна педагогіка*. 2022. Том. 1 (24). С. 138–144. DOI: <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2022.24.138-144>
6. Трегуб О. Д. Методика реалізації проблемного навчання у фаховій підготовці майбутніх учителів технологій : дис.... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ: Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2015. 254 с.
7. Фурман А. В. Навчальна проблемна ситуація як об'єкт психологічного пізнання. *Психологія і суспільство*. 2007. № 1. С. 9–80
8. Шуляр В. І. Технологія проблемного навчання в системі компетентнісної літературної освіти. *Педагогічний альманах*. 2024. Вип. 56. С. 17-24. DOI: <https://doi.org/10.37915/pa.vi56.556>
9. Koçoğlu A., Kanadlı S. The effect of problem-based learning approach on learning outcomes: a second-order meta-analysis study. *Educational research review*. 2025. P. 100690. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.edurev.2025.100690>
10. Taguma M., Feron E., Lim M. H. Future of Education and Skills 2030: Conceptual Learning Framework. Paris : Organisation for Economic Co-operation and Development, 2018. 55 p.

Bachieva L. O.

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Pedagogy, Methodology and Education Management
Educational and Scientific Institute «Ukrainian Engineering Pedagogics Academy»
V.N. Karazin Kharkiv National University
Kharkiv, Ukraine
E-mail: bachievalarisa@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0188-6638*

FORMATION OF EDUCATIONAL PROBLEM SITUATIONS IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF CHEFS TO WORK IN EXTREME CONDITIONS

Abstract

The article highlights the methodological foundations of forming educational problem situations in the vocational training of cooks for work under extreme conditions. The relevance of the study is determined by the need to ensure the readiness of future specialists to perform tasks in environments characterized by increased risks, limited resources, and lack of time, typical of warfare, natural and man-made disasters, and humanitarian crises. The object of the study is the vocational training of cooks, and the subject is the methodological principles of creating educational problem situations that reproduce real professional challenges.

The aim of the article is to substantiate methodological requirements and an algorithm for forming educational problem situations that stimulate the development of professional competencies of students. Three groups of requirements are distinguished: content-related (compliance with real professional difficulties of cooks, focus on one structural element of activity), structural (presence of the known, the unknown, and the condition of contradiction, definition of goals and result criteria), and organizational-methodological (sequence of actions, cognitive-psychological and activity dimensions, level of teacher involvement).

An algorithm for constructing an educational problem situation is proposed, covering five stages: identifying the problem, defining the classification feature, formulating through a didactic technique (surprise, conflict, inconsistency, etc.), specifying the goal and result criteria, and checking for the presence of necessary elements. Using the example of the problem «unstable number of consumers», the possibility of various educational options depending on the didactic emphasis is demonstrated.

The scientific novelty lies in clarifying methodological requirements and proposing an algorithm for forming educational problem situations in the training of cooks for work under extreme conditions. Prospects for further research involve the development of a typology of such situations and the creation of models for their practical application.

Key words: vocational training, cooks, extreme conditions.

References

1. Bielasnyk, Ye. V. (2020). Problemna sytuatsiia yak strukturna odynitsia problemnoho navchannia. Typy problemnykh sytuatsii. Navchalna problema [Problem situation as a structural unit of problem-based learning. Types of problem situations. Educational problem]. *Teoretyko-metodychni zasady vyvchennia suchasnoi fizyky ta nanotekhnolohii u zahalnoosvitnikh ta vyshchykh navchalnykh zakladakh: materialy V Vseukrainskoi nauково-metodychnoi konferentsii – Theoretical and Methodological Principles of Studying Modern Physics and Nanotechnologies in General and Higher Education Institutions: Proceedings of the 5th All-Ukrainian Scientific and Methodological Conference* (Sumy, 25 lystopada 2020 r.) (pp. 15–19). Sumy: Vyd-vo SumDPU imeni A. S. Makarenka. [in Ukrainian].
2. Ihnatenko, N. (2016). Metodyka zastosuvannia tekhnolohii problemnoho navchannia pry vyvchenni istorii v shkoli [Methodology of applying problem-based learning technology in teaching history at school]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu – Scientific Bulletin of Uzhhorod University*, 2(39), 81–83. [in Ukrainian].

3. Pavlenko, V. V. (2013). Problemne navchannia: stanovlennia, sutnist, perspektyvy [Problem-based learning: Formation, essence, prospects]. *Tsili ta rezultaty osvity reform: ukraïnsko-polskyi dialoh: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Goals and Results of Educational Reforms: Ukrainian-Polish Dialogue: proceedings of the international scientific and practical conference* (Kyiv, 15–16 travnia 2013 r.) (pp. 126–134). Kyiv: Kyivskyi universytet imeni B. Hrinchenka. [in Ukrainian].
4. Pavlenko, V. V., & Pavlenko, A. V. (2023). Orhanizatsiia problemnoho navchannia uchniv na urokakh “Tekhnolohii” [Organization of problem-based learning at “Technology” lessons]. *Formuvannia kompetentnosti obdarovanoi osobystosti v systemi pozashkilnoi ta vyshchoi osvity – Formation of Competences of a Gifted Personality in the System of Extracurricular and Higher Education*, 1, 320–334. <https://doi.org/10.18372/2786-823.1.17514> [in Ukrainian].
5. Piatnychuk, T. (2022). Zastosuvannia ekoorientoivanoi tekhnolohii problemnoho navchannia u pidhotovtsi maibutnikh robotnykiv budivelni haluzi [Application of eco-oriented technology of problem-based learning in training future construction workers]. *Profesiina pedahohika – Professional Pedagogy*, 1(24), 138–144. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2022.24.138-144> [in Ukrainian].
6. Trehub, O. D. (2015). Metodyka realizatsii problemnoho navchannia u fakhovii pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv tekhnolohii [Methodology of implementing problem-based learning in professional training of future technology teachers]. *Candidate's thesis*. Kyiv: Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M. P. Drahomanova. [in Ukrainian].
7. Furman, A. V. (2007). Navchalna problemna sytuatsiia yak ob'iekt psykholohichnoho piznannia [Educational problem situation as an object of psychological cognition]. *Psykhologhiia i suspilstvo – Psychology and Society*, 1, 9–80. [in Ukrainian].
8. Shuliar, V. I. (2024). Tekhnolohiia problemnoho navchannia v systemi kompetentnisnoi literaturnoi osvity [Technology of problem-based learning in the system of competence-oriented literary education]. *Pedahohichnyi almanakh – Pedagogical Almanac*, 56, 17–24. <https://doi.org/10.37915/pa.vi56.556> [in Ukrainian].
9. Koçoğlu, A., & Kanadlı, S. (2025). The effect of problem-based learning approach on learning outcomes: A second-order meta-analysis study. *Educational Research Review*, 100690. <https://doi.org/10.1016/j.edurev.2025.100690> [in English].
10. Taguma, M., Feron, E., & Lim, M. H. (2018). *Future of Education and Skills 2030: Conceptual Learning Framework*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development [in English].

Отримано: 26.09.2025
Рекомендовано: 30.10.2025
Опубліковано: 28.11.2025